

képlet szerint az l és n pontokból húzandó függélyesek kl és mn hosszúságait.

Legyen például $ao = 180^\circ$, $an = 120^\circ$, $al = 60^\circ$, és $fo = 70^\circ$ e szerint lesz

$$kl = \frac{fo}{ao} \quad al = \frac{70}{180} \quad 60 = 23,33^\circ$$

$$mn = \frac{fo}{ao} \quad an = \frac{70}{180} \quad 120 = 46,66^\circ$$

ezen talált hoszakat n és l pontból függélyesen letűzve találjuk m és k pontokat, melyek már a kivágandó af vonalban fekszenek, s ha ezek még nem állanának oly közel egymáshoz hogy azok által az egész irány pontosan kijelölhető lenne akkor más közbeeső és annyi pontot lehet a leirt módon kitűzni a hányra csak szükség van. Végre az egész af vonal hosszán a bele eső és kivágandó fákat meg kell jelezni, hogy a munkások tudják magukat mihez tartani.

Megjegyzendő, hogy ezen mód annál pontosabb eredményeket mutat minél közelebb jutottunk a segédvonallal a kivágandó vonalhoz és minél pontosabb a függélyesek vonása és a vonal hoszak mérése.

Podhradszky András.

TERMINOLOGIA *).

Fa. Geszt.

Bevezetés.

A tudománynak igaza van, ha műszavaiban a legnagyobb szabatosságot követeli.

De ezen követelmény nem csak a tudományé, hanem általában az emberi nyelv é vagy beszédé is.

*) Midőn ezen oly meggyőző alapossággal irt, és bennünket a legközelebből érdeklő becses cikket a „Kertészgazda” hasábjáról egész terjedelmében átvisszük, ki nyilatkoztatjuk hogy ezentúl a **fa** és **gest** szavakat *Fogarasy János* úr értelmezése szerint fogjuk használni.

Szerk.

Azért beszélünk, hogy megértsük egymást, hogy gondolatinkat egymással közöljük. Hogyan történhetnék ez kértértelmű vagy homályos értelmű szókkal?

Szabatosság első kelléke minden nyelvnek s főelve (bár nem egyedüli) minden nyelvművelőnek, tehát írónak is.

És hogyan tegyünk szert szabatosságra?

Kétségen kívül azon nyelv törvényeinek, sajátságainak, melyet művelendők vagyunk, szigorú megfigyelése és megtartásával.

Másképp sok jót mondhatunk s írhatunk, de nyelvünket sajátságaiból kivetköztetve csak nyelvrontók lennénk. S ez nem mozdítaná elő, sőt bénítná a tökély felé haladást. Pedig ezen haladás az emberiség örök feladata és célja.

Ujabb időben két szó kezd lábra kapni, nézetem szerint édes nyelvünk természetével, t. i. mind az általános nyelvgyakorlattal, mind a szóeredettel ellenkezőleg.

S e két szó: *fa* és *geszt*.

A szaklapok jól tevék, hogy az elvet: e két szót szabatositni, megpendítették.

Hiba csak akkor történnék, ha a minden oldalról felvilágosítani törekvő, elfogulatlan nyelvészet vizsgálatait megvetve, az elkezdett ösvényen konokul megmaradnának, a mi, fájdalom, nálunk más tudományos vizsgálatoknál is nem ritkaság.

Ilyest nem teszek, nem tehetek föl e lapok tudós és tapintatos vezetője és szerkesztőjéről.

S ezért választám fölveti értekezésem közétételére éppen a lapokat, melyeknek szóvivői tudják legjobban, hogy éppen a megátalkodottság a haladásnak legnagyobb ellensége.

Sok egyéb írni valóm is van, az igaz. Némelyek, például az dinnyészet terén, már titkolódzással vádolnak.

No de menjünk át a *fa* és *geszt* szókra.

Azt akarom vizsgálat alá venni

1) *hogyan alapította meg ezen nevezeteket a népszokás?*

2) *mit mutat a szóeredet?*

3) *hogyan használjuk azokat a két első ponttal összehangatosan a tudományban?*

I

Az első kérdés a népszokást akarja megfigyelni.

F a.

A magyar nyelv szótárában 1) növény, mely tömör s több évekig folyvást vastagodó derékkal törzsökén felül a légbe emelkedik s bizonyos magasságyira ágakat, lombokat és leveleket hajt. Máskép *élőfa*. *Fiatál, vén, sudár, vastag, termékeny, ép, erdei, kerti fa* stb. 2) Az élőfák vagy cserjék törzsöke vagy ágai kivágott s bármely más módon a földtől elválasztott állapotban. *Kemény, puha, nehéz, könnyű fa. Tüzi fa. Épületfa* stb. 3) Számtalan eszköznek és szerszámnak neve, mely fából készült. *Ászokfa, határfa, bitófa, támfa, kapufa* stb.

Fa tehát az általános nyelvszokás szerint mind élő mind levágott, vagy a földtől bármi módon elválasztott állapotban értetik.

Geszt.

Köszönettel tartozunk annak, ki e szót a tájnyelvből, mert némi csekély alakváltozattal is csak létezik — átvitte az irodalomba.

De mi tehát tájnyelvi értelme?

Geszt, mint több helység neve előjön egyszerűen is, u. m. Bihar, Borsod, Posony megyékben. De helységek nevéből magából biztosan nehéz azok értelmére következtetést vonni. Ugyanezt mondhatjuk a *Geszte, Geszti, Gesztes, Gesztéte* helynevekről is. *Gesztenye* szót is (mely a latin *castanea* szóval egyezik és csekély változattal megvan a görög, német és szláv nyelvekben is) ábrándozási vád nélkül nem mondhatjuk magyar szónak.

Azonban *gesztes dió* Baranyának ormánsági járásában annyi, mint másutt a *fás dió*. Ugyanaz Vasvármegyében Perenye táján: *kasztá dió*. Tehát lehetetlen kétségbe vonni, hogy *geszt* és *kaszt*, mint hangokban is igen közel állók, egyértelműek, egy eredetűek.

Az utóbbi, *koszt* alakban Szabó Dávidnál (székely születésű), annyi mint hosszú vessző, pózna, husáng, lész. *Kosztal levenni fáról a gyümölcsöt* vagy *lekosztolni*. Egyeznek ezzel a Tájsszótárban b. Lakos, Buczi, Imre József, Túry Ignác, Ferenczy János értelmezéseik is. *Kosztani* Mátyás Péter jegyzékei közt (Szathmár megyéből) annyi mint nyesni, irtani galyat. Ismét a székelyeknél Kriza J. szerint *kosz-*

tolni annyi mint koszttal vagy karóval verni. A székely mesékben is előjön: „Vágok egy istenes jó husángot, kosztolni kezdem két oldalba“ S alább: „azt nekem (a fán ülőnek) egy koszt végén felnyújtotta“ *Kosztorang* szóról azt mondja Kriza János: „tulságos magas növési, arányos izmok nélkül“ (t. i. ember).

Eléjön még: *gesztencze*, mely a magyar nyelv szótára szerint némely vidékeken annyi mint kúpalaku baglya vagy rakás, melybe a learatott és kérébe kötött nádat összeállítják.

Tehát *geszt*, *kaszt*, *koszt* valamint hangokban úgy értelményben is teljesen rokonok s valami levágott fafélét jelentenek s gesztes-vagy kasztadióban is ennek a geszthez, levágott fához hasonló részét értik.

Sőt, ha van a *Geszt*, *Geszti*, *Gesztes*, *Gesztéle* helyneveknek valamely értelme, ez alatt is kétségen kívül, nem épségében fenálló erdőt, hanem vágott vagy vágásos erdőt lehet képzelni, épen úgy mint a *Vágás* nevű helységeknel; hiszen vágatlan, ép erdőkben helységeket épen nem is gondolhatunk.

II.

Második kérdés: mit mond a szóeredet?

Mielőtt erre felelnék, egy kissé kitérek a szintén rokon hangu értelményű *fű* és *gaz* szókra.

Nem kell sokat fejtegetnem, hogy *fű* alatt az élő, még szárán álló, apróbb nemű stb. zöld növényeket értjük, noha némely összetételekben, pl. kigyófű, köszvényfű, nádályfű, nyűfű stb. e nevet levágott vagy leszakasztott állapotokban is megtartják.

Gaz néven pedig, ha nem is mindig levágott füvet, hanem még lábán levő haszontalan gyimgyomot vagy száraz fűrészeket nevezünk de mégis szokottabban csak az első értelemben használjuk s az utolsó inkább átvitt értelmű, a mely t. i. hasonló a levágott s megszáradt fűhöz. Megemlítem, hogy Béla király névtelen jegyzőjénél olvasható: *Sylvam, quae Peturgoz dicitur*; mely talán annyi mint *Pétergaz*), lehetett szintén vágásos-erdő mint geszt.

Fa és *fű* oly egyszerű szók és a *fűl fűnt* stb. szók *fű* gyökéhez oly közel állanak, hogy az *f* betűnek bennük rejlő értelmét, mely

*) Erdély: czihergaz.

annyi mint *föl* azaz fölfelé törekvés vagy magasság; mindenki nemcsak könnyen megértheti, hanem magától is könnyen felföldözendi és a világon legtermészetesbnek találandja; ha kivált tudja, hogy ez több más nyelvekben sínesen másképen. Adelung, kitűnő nyelvész, a német *Baum*-ról azt mondja, hogy az nevét alkalmasint a magasságtól vette. A héberben — úgy mond — *bum* és *bamah* = magas, és a görög βῆμα = hágok. A persában *bun* (mely a régibb persában: *van*) = *fa* és *bam* = magas.

A *geszt* vagy *kaszt* v. *koszt* szók *gesz* v. *kasz*, *kosz* gyökének is értelmét könnyen kitaláljuk, ha más rokon gyökökkel s idegen, kivált rokon nyelvekbeli hason hangzatú és jelentésű szókkal is egybevetjük. *Kasza*; *kusztora*, *kusza* szók gyökei világosan valamely vágásra, metszésre mutatnak. *Keszik*, *kesik* némely szójárásban annyi mint *feslik*, *foszlik*; *koszik* a székelyeknél annyi mint *kopik*, *vásik*; *koszlat*, *kosztat* ugyanott annyi mint *hámlat*, *hánt*. *Koszpitól* szót mindnyájan ismerjük. A szanszkrit *kasz* (= *hasit*), görög *κεῖνω*, héber *gúz* török *kesz-mek* szintén vágást, metszést jelentő igék.

Ezek szerint *fa* eredetileg: fennállót, magasat, milyen az élő *fa*, *geszt*: valami vágottat jelent.

S láttuk az első kérdésnél, hogy a nyelvszokásban is a fának lényeges értelme, *geszt*nek pedig kizárólag azon egy értelme egyezik ezen eredeti jelentéssel.

III.

Harmadik és utolsó kérdés: *hogyan használjuk a mondott szót a tudományban is? midőn ez szigorú szabatossgot igényel.*

Némely szaklap *gesztet* „arbor“, fát pedig *lignum*, értelemben kezdi használni, tehát homlokegyenest ellenkezőleg a fentebb kifejtett alapokkal.

Mielőtt azonban ezen kérdésre felelnék, némi megjegyzéseim vannak.

Alig van, kivált egymástól távolabb álló nyelvekben több ezer szó közt is egy-kettő, mely a különböző nyelvekben is tökéletesen megfellelne egymásnak. Sőt ugyanazon nyelvben sem szorítkoznak az egyes szók egyetlenegy jelentésre.

Arbor sem tesz a latinban mindig élőfát, pl. Virgiliusnál jelent árbozot is (e magyar név is hihetőleg attól eredett), továbbá jelent

evezőt (*centena arbore* azaz száz evezővel. *Aeneis* 10: 207); Pliniusnál is; *arbore sulcamus maria* (evezővel hasítjuk a tengereket).

A német *Holz* eredetileg élő fa. „*Holz* verwandt mit dem griechischen ὄλη, lateinisch (*sylva*) eine mit Bäumen und Gebüsch bewachsene Gegend; ein Baum oder Strauch hinsichtlich seiner Art oder Beschaffenheit, eine Baumgattung, Laub-, Nadelholz, Schwarz-, Gelb-, Blauholz. Ferner der mit Rinde bedeckte feste Faserstoff als Stoffname sowohl zur Bearbeitung als zum Brennen dienend (tehát csak utoljára jön a levágott fa jelentése) stb. stb. Heyse.

Mit nevezünk tehát fának?

Azt a mit az általános nyelv szokás annak nevez — *s így el sem fogjuk szigeteelni a népet a todománytól.* — S hogy semmiféle s bármely pedant (bajmócz bajmólódó) szabatosság nem kívánja a köz szokástól eltérést, példakul szolgáljanak az alábbiak és azon körül mény, hogy a fa név, — melyhez hasonló szép rövid, jellemzetes (mert fölfelé törekvést, növést fejez ki), sőt a lehető legegyszerűbb gyökszót (egyetlen egy mással- és egyetlenegy rövid önhangzóval) alig mutathat fel a világ nyelve (Szótárunk szerint *takele* nyelven Áfrikában szintén *fa*), melyet kopottnak senki fia nem álithat, s melytől, reménylem, a közszokás soha sem is fog eltérni, — még soha magyar embert tévedésbe nem hozott. Ha mondja a népdal: „kertemben van egy fa,“ még soha egyetlen egy magyar ember sem értett alatta póznát (kosztot); ha mondom: *faülletés, fanevelés*, még egyetlen egy magyar ember sem értet alatta hasogatott vagy kivágott fát; ha mondom: *hámfa, tűzifa, épületfa*, még soha egyetlen egy magyar ember sem értett alatta lombos zöld fát (legfőlebb tűznek való, épületnek való fát mondana); ha mondom: virágzanak a *cseresznye, alma, a barackfák*, egyetlen egy halandó sem fog alatta cseresznyefa-asztalt stb. érteni; ha mondom: *diófa-szekrény*, egyetlen egy halandó sem fog alatta tövénálló, termő diófát érteni. Ha üreg volna benne, ezt *odú*-nak hívja. Vagy ha úgy ragaszkodunk a latin *arbor*-hoz, tehát nevezzük az árboczt is gesztnek, az evezőt is gesztnek.

És mit hívjunk gesztnek?

Azt, a minek eredete szerint (vágott, nyesett, kosztott vagy kosztolt valami) a népnyelv, illetőleg tájdivat is hívja: „gesztes-dió“ s „kaszta-dió“ csak nem jelenti, hogy a dióbélbe valamely élőfa bujt volna? Minthogy épen a gesztesdióban annak béle között képződött kemény (némely szójárásokban: *fás*) részét értjük, mily alkalmas szó

lenne a geszt a fának, épen kemény, legkeményebb részére, mely a latinban itt valóságos *lignum* nevet visel, érteni és használni, t. i. azon részére, mely rendesen a *háj* és *bél* között szokot lenni. Tudjuk, hogy a növények, illetőleg fák részeit vagyis szerveit alkotják 1) a *háj*, ennek részei ismét a) a *hám*, a legeslegkülső finom burok, mely a bibét kivéve, a növény minden részét borítja; b) a *kéreg* (lat. cortex, ném. Rinde), c) a *háncs* (l. liber, n. Bast), d) a *szíjács* (l. albumen, n. Splint); ezek után jönne a *gestz* (l. lignum, n. Holz*), a fa legkeményebb része; 2) a *bél*, némely tájnyelven: *völgy*, fa völgye (l. medulla, n. Mark).

Ime itt van tökéletes helye a gesztnek, s mily jól illik egybe: *a fa gesztje*.

„Élőfa” értelemben az legfőlebb nyesett, csonkázott (kosztolt) fát jelenthet; valamint *gesztes*, vágott vagy vágásos erdőt vagy erdőrészt.

Egyébiránt nevezze, a kinek tetszik, valamenyi *lignumot gesztnek*, azt se bánom, csak nem az arbort, mely jelentéssel nyelvünk mind eredetiségének kificzamítása, mind az általános nyelvszokás daczos megvetése nélkül soha sem birt, soha sem birhat.

E figyelmeztetést, egy öreg magyar nyelvésztől, kinek mindenek fölött a magyar nyelv s főleg népnyelv tiszta, eredeti ős jelleme fekszik szívében, reményelem, nem veendi rosz néven a tisztelt szerkesztőség.

Pest 1865. harmadhó 25-dikén.

Fogarasy János.

EGYESÜLETI KÖZLEMÉNYEK.

J e l e n t é s

a magyar Erdészegylet 1864 September 5—7. Selmeczen tartott XIV. közgyűléséről.

(Folytatás és vége.)

September 6-nak reggelén az egylet tagjai az akademi könyvtár helyiségeiben gyűltek össze, s innen 8 órakor 20 szekeren az

*) Kern.